

‘મહોતું’ : નારી સંવેદનને વ્યક્ત
કરતી વાર્તા**Mr. Jaydip R. Vala**Junior Research Fellow
(JRF) in Gujarati
Smt. B.V. Dhanak College,
Bagasara

વિશ્વની દરેક ભાષાઓમાં નારી વિશે ઘણું લખાયું છે. આપણા ગુજરાતી સાહિત્યની અંદર નારીકેન્દ્રી વાર્તાઓ, કથાઓ અને નિબંધોનું પણ પુષ્કળ પ્રમાણમાં સર્જન થયેલું જોઈ શકાય છે. ગુજરાતી ભાષાના અનેક સાહિત્યકારોએ નારીકેન્દ્રી સાહિત્યની રચના કરી છે. તેમાંના એક સાહિત્ય સર્જક, ખાસ કરીને વર્તમાન સમયની અંદર ગુજરાતી સાહિત્ય રસિકોને પોતાના સાહિત્ય થકી તરબતર કરતા યુવા સાહિત્યકાર એટલે રામ મોરી. તેમણે નારીને મુખ્ય ફલક ઉપર રાખીને, નારી સંવેદનને કેન્દ્રમાં રાખી ગુજરાતી સાહિત્યમાં ઘણું સર્જન કર્યું છે. વર્તમાન યુગમાં પણ તેમની કલમ અવિરતપણે સાહિત્યપ્રિય પિપાસુઓ માટે વહી રહી છે. આ યુવાસર્જકે ટૂંકીવાર્તા, લઘુકથા, નવલકથા, નાટક, ફિલ્મ અને ટી.વીની કથા-પટકથા જેવા દરેક ક્ષેત્રમાં પોતાની લેખિની દ્વારા સફળ લેખન કાર્ય કર્યું છે. રામ મોરીનો જન્મ ૨ ફેબ્રુઆરી ૧૯૯૩ ના રોજ ભાવનગર જિલ્લાના પાલિતાણા તાલુકાના નાનકડા ગામ લાખાવાડના એક ખેડૂત પરિવારમાં થયો હતો. ૧૭ વર્ષની ઉંમરે તેમની પ્રથમ લઘુનવલ ‘સંબંધનું નામ’ ફૂલછાબમાં પ્રકાશિત થઈ હતી. ત્યારથી લઈને છેક આજ દિન સુધી તેમના લેખન કાર્યની કલમ અવિરત વહેતી રહી છે.

રામ મોરીને અત્યાર સુધીમાં અનેક પુરસ્કારો પણ મળ્યા છે. જેમકે સાહિત્ય અકાદમી,

દિલ્હી તરફથી યુવા ગૌરવ પુરસ્કાર(૨૦૧૭), વિદ્યાગુરુ ફાઉન્ડેશન-સાવરકુંડલા દ્વારા શ્રી નાનાભાઈ હ. જેબલિયા સ્મૃતિ-સાહિત્ય પુરસ્કાર(૨૦૧૮), ગુજરાત લિટરેચર ઇન્સ્ટિટ્યુટ દ્વારા ધ મોસ્ટ પ્રોમિસિંગ યંગ રાઈટર એવોર્ડ(૨૦૧૭), ભારતીય ભાષા પરિષદ કોલકત્તા તરફથી યુવા પુરસ્કાર(૨૦૧૮) અને ગુજરાત સાહિત્ય અકાદમી તરફથી એમના પુસ્તક ‘મહોતું’ને ૨૦૧૬ના શ્રેષ્ઠ પુસ્તકનું પારિતોષિક પણ એનાયત કરવામાં આવેલ છે. આવા યુવાનીના જુસ્સા સાથે ઉભરાતા નવયુવા સાહિત્યપ્રિય સાહિત્યકાર રામ મોરીએ ઈ.સ ૨૦૧૬ની અંદર માત્ર ૨૨ વર્ષની ઉંમરે પોતાનો પ્રથમ વાર્તાસંગ્રહ ‘મહોતું’ આપ્યો છે. જેને ગુજરાતી વાચક વર્ગ, સર્જક વર્ગ તેમજ વિવેચકોએ માનભેર વધાવ્યો પણ છે. મને યાદ છે કે જ્યારે હું અનુસ્નાતકના છેલ્લા વર્ષમાં અભ્યાસ કરતો હતો ત્યારે તેના અભ્યાસક્રમની અંદર ‘મહોતું’ વાર્તાસંગ્રહનો અભ્યાસ કરવામાં આવતો હતો. ત્યારે જ સૌપ્રથમ રામ મોરી અને તેમના વાર્તાસંગ્રહ ‘મહોતું’નો પ્રથમ પરિચય થયો. ત્યારથી જ ‘મહોતું’ વાર્તાસંગ્રહ એ મારા પ્રિય પુસ્તકોમાં સ્થાન લઈ લીધું. અહીં આ ‘મહોતું’ વાર્તાસંગ્રહમાંની પ્રથમ વાર્તા ‘મહોતું’ની અંદર વ્યક્ત થયેલ નારી સંવેદનને તપાસવાનો મારો આશય રહ્યો છે.

‘મહોતું’ વાર્તાસંગ્રહની અંદર ગ્રામજીવન અને નગરજીવનની અલગ અલગ ૧૪ જેટલી વાર્તાઓનો રામ મોરીએ સમાવેશ કર્યો છે. તેમાંની પ્રથમ વાર્તા ‘મહોતું’ ગ્રામજીવન ઉપર આધારિત છે. આ વાર્તાને કેન્દ્રમાં રાખીને જ વાર્તાસંગ્રહનું નામ ‘મહોતું’ રાખવામાં આવ્યું છે. આ વાર્તા ઉપરથી ફિલ્મ દિગ્દર્શક વિજયગિરિ બાવાએ ગુજરાતી લઘુફિલ્મ પણ બનાવી છે. વાર્તાની અંદર નારી જીવનની સમસ્યાઓ, મનોવ્યથા, સ્થિતિ-

પરિસ્થિતિ અને નારી સંવેદનને રજૂ કરવામાં આવી છે. પુરુષપ્રધાન સમાજમાં સ્ત્રીઓને એક કઠપૂતળીની જેમ લાગણીહિન, સંવેદના વગરની જડ-અચેતન અને પુરુષ જેમ નચાવે તેમ નાચતી જ દર્શાવવામાં આવી છે. સદીઓથી નારી દબાયેલી, કચડાયેલી રહી છે. સ્ત્રીને આ સમાજના પુરુષો દ્વારા સતત અન્યાય જ થતો જોવા મળે છે. સ્ત્રીને પોતાના સ્વના પ્રશ્નો રજૂ કરવા માટેની ક્યારેય તક આપવામાં આવી નથી. વર્ષોથી ચાલી આવેલ સ્ત્રી-પુરુષ વચ્ચેના સામાજિક કે સાંસ્કૃતિક ભેદને આધારે સ્ત્રીને પુરુષથી નિમ્ન ગણીને તેઓનું સતત શોષણ થતું આવ્યું છે.

ભારતીય ધર્મગ્રંથોની અંદર નારીને પૂજનીય ગણવામાં આવી છે. આચાર્ય મનુએ તેમના ‘મનસ્મૃતિ’ નામના ગ્રંથની અંદર નારીનો આદર કરતા કહ્યું છે કે- “યત્ર નાર્યસ્તુ પૂજ્યન્તે, રમન્તે તત્ર દેવતાઃ । -“જ્યાં નારીનું સન્માન થાય છે ત્યાં દેવતા નિવાસ કરે છે.” પરંતુ આપણા પુરુષપ્રધાન સમાજની અંદર આદિકાળથી સ્ત્રીઓને હંમેશા ઊતરતી ગણવામાં આવી છે. ‘સ્ત્રી’ એટલે આનંદ અને ગુલામી માટે નિર્માયેલી જાતિ. જ્યારે નારીના સ્વમાન, સ્વતંત્રતા, હકો અને તેના મનુષ્ય તરીકેના હોવાપણાં વિશે સૂક્ષ્મતાથી વિચારીએ તો આપણને અસ્તિત્વવાદનાં મૂલ્યો સાથેની ઘણી સમાનતા જોવા મળશે.

‘મહોત્તું’ વાર્તાનું શીર્ષક પ્રતિકાત્મક છે. વાર્તાની અંદર નારી જીવનની સંવેદનાને વાર્તાકારે સૂક્ષ્મ રીતે વ્યક્ત કરી છે. રામ મોરીની બધી જ વાર્તાઓમાં માનવમનના આંતરિક વિશ્વની રજૂઆત થયેલી જોઈ શકાય છે. તેઓ ખૂદ પોતાની વાર્તાઓ વિશે કહે છે કે – “મારી વાર્તાઓમાં મોટા ભાગે માનવમનના આંતરિક વિશ્વની વાત પર કદાચ મારો ભાર કહો કે આગ્રહ એ વધારે હોય છે.

કેમ કે, હું પાત્રોના મનને સમજવા મથતો રહું છું. માણસની ભીતર ચાલતી ગડમથલ મારા માટે બહુ જ રસનો વિષય રહ્યો છે.” અહીં ‘મહોત્તું’ વાર્તાની અંદર પણ હરસુડી, હરસુડીની બા, ભાવડી, કાંગસડી વગેરે સ્ત્રીપાત્રોના આંશિક મનની વ્યથા અને કથા, મનોસંઘર્ષો, લાગણીઓ, સમસ્યાઓ અને સ્ત્રી સ્વતંત્રતા માટેનો ઝુરાપો વ્યક્ત થયા છે.

‘મહોત્તું’ વાર્તાની શરૂઆત એક નિમ્ન જાતિની કાંગસડીના “એ જય સગતમાં મારી બેનીને...” એવા સાદથી થાય છે. આ સાદ સાંભળતા જ હરસુડી અને તેની બા છાશની તાંસળી લઈને ડેલીએ પોગી જાય.આ કાંગસડી અને હરસુડીની બાને વર્ષોથી જાણે બેનપણા હોય તેમ એકબીજા સાથે મનમૂકીને પોતાની પેટછૂટી વાતો કરે. ઉચ્ચકુળની સ્ત્રીઓને ઘરની બહાર ન નીકળાય એવી સમાજની માન્યતાને કારણે પોતાના ઘરના ડેલા બહાર પણ કામ વગર નીકળવાનું બનતું નહીં. એટલે વાતુ વહટી કોની સાથે કરવી. એવામાં આ એક જ કાંગસડી હતી જેની સાથે હરસુડીની બા પોતાનો ખાલીપો ભરતી અને મનને મનાવતી. પહેલા તો લૂંગડા ધોવા માટે બધી જ સ્ત્રીઓ નદીએ જાતી અને લૂંગડાની હારોહાર કેટલીય વાતો પથરાઈ જાતી. લૂંગડાય નીચોવાય ને સાથે અનેક ફરિયાદોય નીચોવાય. પરંતુ હવે ઘરે ઘરે નળ આવી ગયા છે.એટલે સ્ત્રીઓએ પોતે જ ધૂણવાનું ને પોતે જ ધૂપ દેવાનો. નળના કારણે ‘બધ્યું બાયુ બિચાર્યું એ એના ઘરનો ડોળ ઘરમાં જ કાઢવાનું ચાલુ કરી દીધું.’ અહીં આપણને નારીની મનોવ્યથા સ્પષ્ટ રીતે દૃષ્ટિપાત થાય છે. નારીએ પોતાના મનની વાત મનમાજ રાખવાની છે. કારણ કે પોતાના અંતરમનનો ખાલીપો દૂર કરવા માટે નદીએ લૂંગડા ધોવા જાતી એ પણ ઘરે ઘરે નળ આવવાથી બંધ થયું છે

જ્યારથી આ કાંગસડી આવતી થઈ છે ત્યારથી હરસુડીની બાને પોતાની વાતો ઠાલવવાનો જાણે કોઈ રસ્તો મળી ગયો હોય એમ લાગતું હતું. પરંતુ તેના બાપુને આ કાંગસડી આવે ઈ ગોઠે નહિ, અને ઘણીવાર કહે – “આવા ને આવા મહોતા હાર્યે વળી હું સંબંધ રાખવાનો ? એની હાર્યે તો વાટકી વેવારય નો હોય.” અહીં ઉચ્ચ સમાજના લોકોની માનસિકતાનો ખ્યાલ આવે છે. ઘણીવાર એવું પણ બનતું કે હરસુડીના બાપુ આવી ગયા હોય અને તેની બા પેલી કાંગસડી સાથે ડેલીમાં હોય તો બાપુ બાનો વારો પાડયા વગર નો રહે. હરસુડીને બાપુ બાને કાનમાં કીડા પડી જાય એવી ગાળો આપે કે બીજું કંઈપણ કહે એનો કોઈ વાંધો નથી. પણ જ્યારે બાપુ તેની બા ઉપર હાથ છૂટો કરી લે ઈ તેને નો ગમે એટલે જ હંમેશા તે પોતાની બાની સાથે જ રહેતી.

એક દિવસ જાગધારમાં પરણાવેલી હરસુડીની મોટી બહેન ભાવડી પોતાના સાસરિયાઓના ત્રાસથી દુઃખી થઈને બળબળતી બપોરે પોતાના પિયર ભાગી આવે છે. ત્યાર પછીથી તો તેની બાનું બોલવાનું અને દાંત કાઢવાનું બંધ. ભાવડીનું હવે કરવાનું છે શું ? આ પ્રશ્નના નિરાકરણ માટે આખા ડેલામાં લાલ-લીલી-પીળી-કેસરી બાંધણીઓ ને લેરિયાનાં ધૂમટાઓ ઉભરાવવા લાગ્યા હતા. ઓશરી ને ફળિયામાં ગામનાં કડિયા ચોયણા સમાતા ન હતા. ઘરની અંદર બેઠેલી બાનું તો જાણે બોલતી બંધ જ નહોતી થાતી. તેના સંવાદો જોઈએ...

- “હશે બેન... ગમે એમ તોય તારું હાથ ધર તો ઈ જ છે ને !”
- “સહન કરતા શીખ્ય ભાવુ, મૂંગા મોઢે મજાનું કામ કરીને ટેસડા નો કરવી.”
- “દખ તો બેન કોને નથી પડતા હું બહેન, પણ ઈ બધું જીરવી જાય એનું નામ માણસ.”

- “ને ગમ્મે એમ તોય ઈ આપણો માણહ છે, ઈ નો મારે તો કોણ પાડોશી આવે ?”

- “અગન કસોટી છે આ બધી અસતરીના અવતારની. એને ભોગવ્યે જ છૂટકો મારી બહેન.”

ઉપરોક્ત સંવાદો ઉપરથી ખ્યાલ આવશે કે એક સ્ત્રી જેને પોતાના સાસરિયાવાળા ખૂબ ત્રાસ આપે છે, મારે છે તે પોતાના માવતરના ઘરે આવે છે. પરંતુ તેનો સમાજ તેને પાછો કુવામાં ધકેલવા માંગે છે. એમાંય ખાસ કરીને સ્ત્રીઓ જ સ્ત્રીની વેદના સમજી શકતી નથી. અને તેને સહન કરતા શીખવાની સલાહ આપે છે. તેમજ પોતાનો પતિ ગમે એટલો ત્રાસ આપે કે માર મારે તે સહન કરવાનો કેમ કે તે સ્ત્રીનો પતિ છે. સ્ત્રીઓ જ સ્ત્રીને અત્યાચારો વેઠવા માટે મજબૂર કરે છે. અહીં સ્ત્રીઓ જ સમાજની એક સ્ત્રીની સંવેદના અને સમસ્યાને સમજી શકતી નથી. એ પણ એક નારીની સંવેદના છે. પુરુષપ્રધાન સમાજમાં એક બાપ જેના માટે દીકરી તુલસીનો ક્યારો હોય છે. એ જ પોતાની દીકરીની વ્યથા જાણવા છતાં સમાજના નિયમો અને પોતાની આબરૂને વળગી રહી પોતાની દીકરીને નરકમાં જવા માટે મજબૂર કરે છે. ત્યારે એક સ્ત્રીની વેદના ચરમસીમાએ પહોંચે છે. રોતી કકળતી ભાવડીને પાણીનો કળશ્યોય નસીબ નો થયો અને ઢસડાતી કુટાતી ગાડીમાં બેસાડી દીધી. અને કુટુંબની ચાર ગાડી જાગધાર ગામના રસ્તે ઉપડી ગઈ. ત્યાર પછી ઘણીવાર ભાવડીના ફોન આવતાં પરંતુ તેના બાપુના ડરથી તેની બા તેની સાથે વાત પણ ન કરી શકતી. અહીં એક માની મનોવ્યાથા કંઈ હદ સુધી પહોંચી હશે કે પોતાની દીકરી સાસરિયામાં દુઃખી છે અને તેનો ફોન આવે છે છતાં તેની સાથે વાત પણ કરી શકતી નથી. પુરુષપ્રધાન સમાજમાં નારી હંમેશા પુરુષને આધીન રહી પોતાની વ્યથાને પોતાના મનમાં જ વ્યક્ત કરતી રહે છે.

ભાવડીના ગયા પછી આ કાંગસડી જ હતી જેની સાથે હરસુડીની બા મન મૂકીને વાતો કરતી. આ કાંગસડી ઘણા વર્ષોથી આ ગામમાં આવે છે પણ બપોરા તો તેની ડેલીમાં જ કરે. ગામની બધીય સોડિયું ડેલીમાં ભેગી થાય અને કાંગસડી તેને બધા જ સમાચાર આપે. શહેરમાં કઈ ફેશન છે, કઈ નથી વગેરે... હરસુડી આ કાંગસડીને એકધારી બોલતી જોયા કરે અને તેણે પહેરેલા પહેરવેશ ઉપરથી ખુદ પાછી બોલતી કે બાપુ કાંઈ આમને લોકોને અમસ્તાં જ તે મહોતું નથી કહેતા. તેનો પહેરવેશ જ એવો છે. હરસુડીને કાંગસડીએ કરેલ એના હોઠ હેઠેની કાળી ટીલી બહુ જ ગમતી. તેથી એક દિવસ તે પણ કાળી સ્કેચપેનથી પોતાના હોઠ નીચે કાળી ટીલી કરતી હતી અને અરીસામાં જોઈને મલકાતી'તી ત્યાં એની બા ભાળી ગઈ અને કહ્યું કે “નભાઈ, તાર બાપ ભાળશે તો વારો પાડી દેશે, ભૂંશ બધા આ વણઝારણ જેવા વેશ !” અહીં આપણે જોઈ શકીએ છીએ કે બાળપણથી જ દીકરીને પોતાની ઈચ્છાઓ અને સપનાઓનું દમન કરાવવામાં આવે છે. તેનું કારણ છે પુરુષપ્રધાન સમાજની જડતા અને નિમ્ન વિચારો.

એક દિ' હરસુડીની બાએ કાંગસડી ને ચંપલ આપતા કહ્યું 'લ્યે બેન ચંપા, આ ચંપલ મારે કશા કામના નથી. તું પેર્ય તને પગબચણું લાગતું હશે !'ત્યારે કાંગસડી બોલેલી કે 'તમારી બાયુના સંપલ અમારું જોમ નો ખમી હકે.' ઘણીવાર હરસુડી તેની બાને કે'તી કે બા કાંગસડી પાસે તો જાતજાતનું તૈયાર થવાનું છે અને એની વગનું જ છે તોય ભૂત જેવી થઈન કાં આંટા મારતી હોય છે ? ત્યારે તેની બા કે'તી કે “પોતાની વગ બધે જ વાપરી હકાતી હોત તો તો કેવું હારું હોત !” અહીં સ્ત્રીની મનોદશા આપણે જોઈ શકીએ છીએ. એક સ્ત્રીની પાસે પોતાની જરૂરિયાત મુજબનું બધું જ છે છતાં તે તેનો ઉપયોગ કરી શકતી નથી.

કાંગસડી જ્યારથી આવે છે ત્યારથી હરસુડીની બા તેને છાશ આપે એટલે એના બદલે કાંગસડી હરસુડીને ચાંદલાનું પાકીટ મફત આપે. પરંતુ હરસુડી લે નહીં તો તેની બા તરત જ ક્યે 'લઈ લે... માસી થાય, ના નો પડાય !' આમ, કાંગસડી એની માસીય થઈ ગયેલી. અહીં એક સ્ત્રીની બીજી સ્ત્રી પ્રત્યેની લાગણી, પ્રેમ અને ભાવ રજૂ થતા આપણે જોઈ શકીએ છીએ. એક બે વાર હરસુડીના બાપુ આ કાંગસડીને જોઈને મારવા પણ ધોડેલા. ત્યારે કાંગસડીએ કહ્યું – “બાયું ઉપર જોર કાં બતાવે છે ભાઈ ? કયું તારું ગરાસ લૂંટવા આવી છવ તે આટલો રાતોપીળો થા છો ! હું તો જો, આ હાલ્યી” અહીં સ્ત્રી તરીકે કાંગસડીનો રોષ પ્રગટ થાય છે. અને એક પુરુષને સામે જવાબ પણ આપે છે. જ્યારે હરસુડીની બા તેના બાપુ સામે એક શબ્દ પણ ઉચ્ચારી શકતી નથી. આ કાંગસડી ત્યાર પછી તો કેટલાય દિવસ દેખાતી નથી.

હરસુડીની બાએ એક દિવસ તેના બાપુને લેરિયાના ધૂમટામાંથી ખાલી એટલું જ કહ્યું કે ઘણા દિવસ થઈ ગ્યાસ ભાવડીના બાપુ. તમે એક આંટો દીકરી પાંહે મારીયાવો... ત્યાં તો છૂટ્ટો તાંસળીનો ઘા તેની બા સામે થયો. અને તેના બાપુએ કાનમાં કીડા પડી જાય એવી ગાળો પણ દીધી. આ ભાવડીવાળા કેસના લીધે હરસુડીને પણ બહારગામ ભણવા માટે જવા દેવામાં આવતી નથી. હરસુડી તેના નસીબને દોષ દઈ ભણતર છોડી ભરત ભરવા બેસી જાય છે. આમ, એક સ્ત્રી પોતાના સંતાનો પ્રત્યેની ચિંતા,લાગણી કે પ્રેમ પુરુષ સામે વ્યક્ત કરી શકતી નથી. એ કેવી મનોવ્યથા કહી શકાય ? એક દીકરી પોતાના સપનાને પૂરા કરવા માટે બહારગામ પણ જઈ શકતી નથી. આમ, પુરુષપ્રધાન સમાજમાં નારીને આજીવન સહન કરવાનું જ આવે છે. વાર્તામાં પ્રત્યક્ષ નહીં પરંતુ પરોક્ષ રીતે હરસુડીના વસનફઈબાની પણ વાત વ્યક્ત થઈ છે. તેઓએ પણ સાસરિયાઓના

કંકાસથી કંટાળીને એક દિ' અગન પછેડો ઓઢી લીઘો અને પોતાના જીવતરને જ પૂરું કરી નાખ્યું. આ વાતની જાણ જ્યારે ડોશી (હરસુડીના દાદી)ને થઈ ત્યારે ઈ વાતનું તેને એટલું વહમું લાગી ગ્યું કે “મારી દીકરીયે એના દખ બાબત મને કાંઈ કેવરાવ્યુંય નહીં ને હું મા થઈને મારા જણ્યાનું દખ હમજીય નો હકી...” એક મા તરીકે પોતાની દીકરીના દુઃખને પણ સમજી ન શકવાથી તેના પ્રત્યેનો ઉગ્ર વસવસો, અફસોસ અને દુઃખ નારીને જીવનભર સહન કરવા પડે છે. તેની વાત અહીં રજૂ થઈ છે.

ઘણા દિવસ પછી કાંગસડીનો “જય સગતમાં મારી બેનીને...” અવાજ સંભળાયો અને હરસુડીની બા હરખભેર લેરિયાનો ધૂમટો તાણતી છાશની તાંસળી ભરીને ડેલીએ પહોંચી ગઈ. આ વખતે કાંગસડી સાથે બીજી નાની કાંગસડી પણ આવેલી જે કાંગસડીની દીકરી હતી. હરસુડી તેમના માટે પણ છાશનું છાલિયું ઝડપથી લઈને આવે છે. પછી એયને મા-દીકરીએ રોટલો અને ગાંઠિયાનું શાક દાબડવા માંડ્યું. આ બંનેને જોઈ રહેલ બાએ મોટી કાંગસડીને પૂછ્યું કે ‘આને તો તે પયણાવી દીધી’તી ને ?’ પછી તો કાંગસડીએ બધી જ વાત માંડીને કરી અને કહ્યું કે તેનો વર દારૂડિયો હતો અને માર પણ મારતો. આ બધું તેની દીકરી ખમી ખાતી હતી. પરંતુ તેના પાડોશીએ આ વાતની જાણ કાંગસડીને કરી અને પછી તો સાત વાગ્યાની બસ પકડીને ત્યાં ગઈ ને વળતાં નવ વાગ્યાની બસમાં સૂંડલો કરિયાવર સમેત દીકરી પાછી લઈને પહોંચી ગઈ. અને કહેતી કે “આયં બાકી મારી દીકરીની દાતરડીની કમાણી પર ઈ ભમરાળો તાગડધીના કરે ઈ વાતમાં માલ નહીં...” આમ, કાંગસડી નિમ્ન જાતિની હોવા છતાં પોતાની દીકરી માટે પોતે ઢાલ બનીને ઉભી રહે છે. અને દુઃખી દીકરીને સાસરિયામાંથી પાછી લઈ આવે છે. જ્યારે બીજી તરફ જોઈએ તો હરસુડીની બા પોતાની દીકરી

ભાવડી દુઃખી હોવા છતાં તેના માટે કશું જ કરી શકતી નથી. કાંગસડી આગળ કહે છે કે “બેન, આદમી વગર કાંઈ તાવડી ટેકો લઈ જાય છે ? જીવતર તો એના વિનાય ધોડયું જાય મારું ગ્યું એવું. મારી માય કાંગસ્યું વેચતી, હુંય વેચું છું ને હવે મારી દીકરીય વેચશે. હું ફેર પડી જાવાનો ? પણ ઈ એની માના વરો નયાવે એમ નાચીએ ઈ વાત ખોટી...” અહીં કાંગસડી દ્વારા એ વાત સ્પષ્ટ થઈ છે કે સ્ત્રીઓ સ્વાભિમાની અને નીડર બની પુરુષ વગર પણ પોતાનું જીવન જીવી શકે છે. અને પોતાની આવડત દ્વારા પોતાનો ધંધો કરી સ્વતંત્ર રીતે પોતાના સંતાનોનો ઉછેર પણ કરી શકે છે. આમ, વાર્તાની અંદર એક સ્ત્રી તરીકે કાંગસડીનો પુરુષો પ્રત્યે વિદ્રોહ પણ પ્રગટ થાય છે.

વાર્તાના અંતે હરસુડીના બાપુ ગાડી લઈને જ્યારે ઘરે આવે છે ત્યારે ડેલો ખોલવામાં મોડું થાય છે. અને હરસુડી જટ ધોડીને ડેલીમાં રહેલ બાને કહે છે કે બાપુ આયવા છે. જલ્દી ઘરમાં ગર્થ. સાથે સાથે બંને કાંગસડીયુએ સૂંડલા માથે ચડાવ્યા. હરસુડીની બાએ પાકીટ કાઢીને દસની નોટ નાની કાંગસડીના હાથમાં મૂકી પણ ઓલી નો’તી લેતી. ત્યારે મોટી કાંગસડીએ એની દીકરીને કહ્યું-‘લઈ લે, માસી થાય, ના નો પડાય...!’ અહીં સ્ત્રીની અન્યના સંતાનો પ્રત્યેના મમત્વની ભાવના પણ પ્રગટ થાય છે. મા-દીકરીને જાતી જોઈ હરસુડીની બાની આંખ્યું ભરાઈ આવી. એમણે કાંગસડીની દીકરીના દુખણા લીધા અને આવજે એવું કાંઈક બોલવા જેવું કર્યું પણ ગળું ભરાઈ આવ્યું હતું. ત્યાં તો હરસુડીના બાપુ રાડયું નાખતા’તા અને હરસુડીને પૂછ્યું ક્યાં છે તારી મા ? ડેલીમાં છે એમ કહેતા જ તેના બાપુને જાણ થઈ ગઈ કે પેલી મહોતાવાળી આવી હશે. તેઓ તરત ભીંતે ટેકવેલી સોટી હાથમાં લઈ ડેલીમાં પહોંચી ગયા. પરંતુ ત્યાં તો માં-દીકરી ઓઢણીને દાંત તળે દબાવી શેરી ઊતરતી હતી. હરસુડીની બા ક્યાંય

સુધી આ માં-દીકરીને આમ જાતા જોઈ રહી. અને પવન તેના માથે ઓઢેલાં લેરિયામાં ભરાણો અને લેરિયાનો છેડો ઊડા ઊડ કરતો હતો. અંતે હરસુડીને બે ઘડી તેના બાપુને કહેવાનું મન થઈ ગયું કે “બાપુ, મહોતું તો મારી બાએ ઓઢ્યું છે...લેરિયું પે'રીને ઓલી મા-દીકરી તો ક્યારનીય નીકળી ગ્યું!” અહીં વાર્તાની પરાકાષ્ટા છે.

આમ, ‘મહોતું’ વાર્તાની અંદર નારી સંવેદનનું યથાયોગ્ય પ્રગટીકરણ થયેલું જોઈ શકાય છે. અહીં બે સ્ત્રીઓ વચ્ચેનો વિરોધાભાસ પણ દર્શાવવામાં આવ્યો છે. એક સ્ત્રી જે નિમ્ન સમાજમાંથી આવે છે છતાં પોતે પોતાના સંતાનો માટે કંઈક કરી બતાવે છે. અને પુરુષને આધીન ન રહેતા સ્વતંત્ર રીતે પોતાનું જીવન વ્યતિત કરે છે. જ્યારે બીજી તરફ ઉચ્ચ સમાજમાંથી આવતી સ્ત્રી ભલે ગમે એટલા મોટા મહેલમાં રહેતી હોય પરંતુ તે પુરુષને આધીન જ હોય છે. આપણે જાણીએ છીએ કે મહોતાનું સ્થાન રસોડાના કોઈ એક ખૂણામાં હોય છે. તેવી જ રીતે પુરુષપ્રધાન સમાજમાં નારીનું સ્થાન પણ ઘરના એક ખૂણા પૂરતું જ સીમિત હોય છે. અહીં રામ મોરીએ ‘મહોતું’ વાર્તાની અંદર નારી સંવેદન અને નારીની મનોવ્યથાનું યથાતથ ચિત્રણ રજૂ કર્યું છે. તેથી આપણે કહી શકીએ કે “મહોતું એ નારી સંવેદનાનું આબેહૂબ દર્પણ છે.”

● સંદર્ભગ્રંથ સૂચિ :

૧. ‘નારીવાદ:વિભાવના અને વિમર્શ’, સંપા. ડૉ. ઉર્વશી મનુપ્રસાદ પંડ્યા, પ્રકાશક : પાર્શ્વ પબ્લિકેશન,અમદાવાદ, પ્રથમ આવૃત્તિ -૨૦૦૮
૨. ‘મહોતું’, લેખક : રામ મોરી, પ્રકાશક.આર.આર. શેઠ એન્ડ કંપની પ્રા.લિ.,અમદાવાદ, પ્રથમ આવૃત્તિ - ફેબ્રુઆરી,૨૦૧૬
૩. એજન, પૃ. ૮
૪. એજન, પૃ. ૧૪
૫. એજન, પૃ. ૧૫

૬. એજન, પૃ. ૧૮

૭. એજન, પૃ. ૧૮

૮. એજન, પૃ. ૧૯

૯. એજન, પૃ. ૨૦

૧૦. એજન, પૃ. ૨૧

૧૧. એજન, પૃ. ૨૧

૧૨. એજન, પૃ. ૨૨